The Greek Review of Social Research

Vol 30 (1977)

30-31 B'-Γ'

Καθοδήγηση του νομοθέτη από εμπειρικά δεδομένα: Μια δοκιμαστική έρευνα με αφορμή το άρθρο 121 του Ποινικού Κώδικα

Κ. Δ. Σπινέλλη

doi: [10.12681/grsr.194](https://doi.org/10.12681/grsr.194)

Copyright © 1977, Κ. Δ. Σπινέλλη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σπινέλλη Κ. Δ. (1977). Καθοδήγηση του νομοθέτη από εμπειρικά δεδομένα: Μια δοκιμαστική έρευνα με αφορμή το άρθρο 121 του Ποινικού Κώδικα. *The Greek Review of Social Research*, 30, 301–305.
<https://doi.org/10.12681/grsr.194>

καθοδήγηση του νομοθέτη από εμπειρικά δεδομένα

Μιά δοκιμαστική έρευνα με άφορη
τό άρθρο 121 του Ποινικού Κώδικα

της
Κ. Δ. Σπινέλλης
Διδάκτορος Πανεπιστημίου
Σικάγου, ΗΠΑ

Συχνά, όσοι ασχολούνται με τις επιστήμες δια-
βάζοντας κείμενα νόμων διερωνόταν: όρισμένες
διατάξεις νομοθετημάτων σε ποίο βαθμό ανταπο-
κρίνονται στη συνθετότητα της σημερινής κοινω-
νικής πραγματικότητας ή σε ποίο βαθμό χρησι-
μοποιούν τά σύγχρονα πορίσματα της ιατρικής,
ψυχολογίας, κοινωνιολογίας;

Η άπορία φαίνεται δικαιολογημένη, αφού κι οι
ίδιοι οι νομικοί διαπιστώνουν την ανάγκη για μία
πληρέστερη γνώση της ύλης που ρυθμίζουν οι
κανόνες της νομικής επιστήμης¹ και διατυπώνουν
έρωτήματα σαν κι αυτό: "Αραγε τό δικαιο, που
έκάστοτε ισχύει, άποτελεί πραγματικά προϊόν της
όμαδικής θελήσεως ή της κοινωνικής συνειδή-
σεως, όπως διδάσκεται στη θεωρία, ή μήπως ή
άντίληψη αυτή άποτελεί πλάσμα θεωρητικό αντί-
θετο προς την πραγματικότητα, που χρησιμεύει
στην κάλυψη της αυθαιρεσίας του κάθε νομοθέτη
και των προσώπων που κατέλαβαν και άσκούν τη
νομοθετική έξουσία;²

Οί σχέσεις κοινωνίας και δικαίου έχουν άρχισει
ν' αναλύονται από την εποχή του «ubi societas,
ibi jus», άν όχι και από την αρχαιότητα. Πάντως,
ή συστηματική μελέτη της Κοινωνιολογίας του
Δικαίου άρχισε τους πολύ νεώτερους χρόνους.³
Η διερεύνηση μάλιστα των σχέσεων και των πι-
θανών άλληλεπιδράσεων Κοινωνιολογίας και Έγ-
κληματολογίας από τη μία μεριά και Ποινικού
Δικαίου από την άλλη, άποτελεί μία πολύ πρόσ-
φατη και πολλά ύποσχόμενη επιστημονική ένα-
σχόληση.⁴

Στόχος του άρθρου αυτού δέν είναι ή θεωρη-
τική διερεύνηση αυτού του ενδιαφέροντος θέματος
άλλά ή αναφορά σ' ένα συγκεκριμένο παράδειγ-
μα—βασισμένο στο άρθρο 121 του Ποινικού
Κώδικα και σε μία συγκεκριμένη έρευνα—μιά
δοκιμαστική έρευνα⁵ για την ηλικία που άρχίζει
τό έλληνόπουλο νά αξιολογεί όρισμένες πράξεις
όπως οι ένήλικες, δηλαδή λαμβάνοντας ύπόψη και
τά κίνητρα του δράστη.

1. Βλ. Γ. Κουμάντο, «Τό κράτος, ή οίκογένεια και τό παιδί»,
στην *Ιατρική*, τ. 29, σ. 285.

2. Γ. Μιχαηλίδης-Νούρος, *Δίκαιο και Κοινωνική Συνεί-
δησις*, 1977, σ. 46-47.

3. Βλ. Gurvich, «Problèmes de sociologie du droit», στο
Traité de Sociologie, τ. 11, 1968, σ. 173 και έπ. Ακόμα ένδει-
κτικά: Ehrlich, *Grundlegung der Sociologie des Rechts*,
München, 1929 και Timasheff, *An Introduction to the Soci-
ology of Law*, 1939.

4. Βλ. π.χ. Άνδρουλάκης, «Έχει ανάγκη και δύναται νά έμ-
πλουτισθί τό 'Ποινικόν δόγμα' δι' έγκληματολογικόν δεδομέ-
νων;» στο *Ποινικά Μελέται*, 1972, σ. 38 και έπ. Yotopoulos-
Marangopoulos, *Les Mobiles du Délit*, σ. 2, 4 και έπ. H. Kauf-
man, «Was lässt die Kriminologie vom Strafrecht übrig?», στη
Juristenzeitung, N. 7, April 6, 1962, σ. 193 και έπ.

5. Για τη δοκιμαστική έρευνα. Βλ. 1. Λαμπίρη-Δημάκη,
Κοινωνιολογία και Κοινωνική Έρευνα, 1969, σ. 85-86.

τό πρόδλημα

Τό ἄρθρο 121 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα ἀναφέρει στήν πρώτη παράγραφο: «Ἀνήλικοι ὑπό τήν ἐννοίαν τοῦ παρόντος κεφαλαίου θεωροῦνται οἱ ἄγοντες ἡλικίαν ἀπό τοῦ 7ου ἔτους μέχρι τοῦ 17ου ἔτους συμπληρωμένου...».

Καί γεννιέται τό ἐρώτημα: Γιατί ὁ νομοθέτης ἔθεσε σάν κατώτατο ὄριο τό 7ο ἔτος;

Ἀπό ὅλες τίς δυνατές ἀπαντήσεις στό ἐρώτημα αὐτό ἐπιλέξαμε γιά τό σκοπό αὐτῆς τῆς ἐργασίας μιά ἀπλουστευμένη ἀπάντησι πού νά ἐπιδέχεται πειραματική διερεύνησι.

Ἐνα ἀπό τά βασικά κριτήρια πού ἐνδεχομένως χρησιμοποίησε ὁ νομοθέτης ἦταν καί ἡ δυνατότητα τοῦ παιδιοῦ νά ἀντιλαμβάνεται ποιά συμπεριφορά εἶναι σύμμορφη μέ τοὺς παραδεγμένους κανόνες καί ποιά ἀποτελεῖ ἀπόκλιση ἀπό αὐτούς. Ἄν γίνῃ δεκτὴ ἡ πιό πάνω πρότασι, γεννιέται τό ἐρώτημα: Τό παιδί τῶν 7 χρόνων—ἡ ἀκριβέστερα τῶν 6 καί μιάς ἡμέρας, διότι ὁ νόμος ἀναφέρει τή λέξι «ἄγοντες»—ἔχει διαμορφώσει ἀντίληψη γιά τό τί εἶναι «σωστό»;

Γιά τήν ἔρευνα αὐτή ὀρίσαμε ὅτι ἕνα παιδί ἔχει διαμορφώσει ἀντίληψη γιά τό τί εἶναι «σωστό», ὅταν ἀξιολογώντας μιά συμπεριφορά λαμβάνει ὑπόψη του καί τά κίνητρα τοῦ πράττοντος ἢ καλλιτέρα, γιά νά μεταχειριστοῦμε τόν ὅρο τοῦ Piaget, ἔχει διαμορφώσει ἀντίληψη γιά τήν «ὑποκειμενική εὐθύνη»⁶ καί ἐπομένως κρίνει ὅπως ἕνας ἐνήλικος.

Χρησιμοποιώντας μέ μερικές παραλλαγές 4 ζευγὴ συντόμων ἱστοριῶν πού ἐπινόησε ὁ Piaget καί ἕνα πολύ σύντομο ἐρωτηματολόγιο, προσπαθήσαμε νά ρίξουμε λίγο φῶς στό θέμα αὐτό.

Συγκεκριμένα ἀποσκοπούσαμε στή διερεύνησι τῆς ἀκόλουθης ὑποθέσεως: Ὅσο αὐξάνεται ἡ ἡλικία τῶν παιδιῶν τόσο μειώνεται ἡ σημασία τῆς «ἀντικειμενικῆς εὐθύνης» καί αὐξάνεται ἡ σημασία τῆς «ὑποκειμενικῆς εὐθύνης».

ἡ μέθοδος

Τά δεδομένα πού παραθέτουμε συνελέγησαν σέ μιά δοκιμαστική ἔρευνα ἀπό τεταρτοετείς φοιτητές καί φοιτήτριες τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στά πλαίσια ἐνὸς φροντιστηριακοῦ μαθήματος τήν ἀκαδημαϊκή χρονιά 1976-1977.⁷

Παρόλο πού ρωτήθηκαν 170 παιδιά, ἀγόρια καί κορίτσια ἀπό 4-12 ἐτῶν (Πίνακας 1) ἀπό περιοχές ἀστικές, ἡμιαστικές καί τήν ὑπαίθρου (π.χ. Γαλάτσι, Ν. Ἰωνία, Μαρούσι, Πάρνηθα, Αἰγάλεω,

Χαλκίδα, Σπάρτη, Γιάννενα), τό δείγμα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀντιπροσωπευτικό.

Στά 170 παιδιά τοῦ δείγματος διαβάστηκαν τά πάρα κάτω ζεύγη ἱστοριῶν καί μετὰ τοὺς ζητήθηκε ν' ἀπαντήσουν στίς ἀπλές ἐρωτήσεις πού ἀκολουθοῦν, ἀφοῦ φυσικά δώσουν τό φύλο τους, τήν ἡλικία τους καί τή σχολική τάξι στήν ὁποία φοιτοῦν. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ μισοῦ σχεδόν δείγματος εἶναι γραμμένες verbatim ἀπό τοὺς ἐρευνητές καί τὸ ἄλλο μισοῦ εἶναι γραμμένες ἀπό τά ἴδια τά παιδιά.

Πρῶτο ζεῦγος ἱστοριῶν

1) Ὁ Πέτρος συναντᾷ ἕνα φίλο του πού εἶναι πολύ πτωχός. Ὁ φίλος του τοῦ λέει πῶς δέν ἔφαγε γιά θράδυ, γιατί δέν ὑπῆρχε τίποτα στό σπίτι. Τότε ὁ Πέτρος πηγαίνει στό φούρνο καί, ἐπειδὴ δέν ἔχει δικὰ του χρήματα, τήν ὥρα πού ὁ φούρναρης ἔχει γυρισμένη τήν πλάτη του, παίρνει ἕνα ψωμάκι. Μετὰ φεύγει τρέχοντας καί δίνει τό ψωμάκι στό φίλο του.

2) Ἡ Ἑλένη μπαίνει σ' ἕνα ψιλικατζίδικο. Ἐκεῖ βλέπει μιά ὁμορφὴ κορδέλλα καί σκέφτεται πῶς θά πηγαίνει ὠραία μέ τό φόρεμά της. Ἐτσι, τήν ὥρα πού ὁ καταστηματάρχης ἔχει γυρισμένη τήν πλάτη του, παίρνει τήν κορδέλλα καί φεύγει τρέχοντας.

Δεύτερο ζεῦγος ἱστοριῶν

1) Ἡ Μαρία εἶχε μιά φίλη πού εἶχε ἕνα πουλί μέσα σ' ἕνα κλουβί. Ἡ Μαρία νόμιζε πῶς τό πουλάκι ἦταν πολύ δυστυχισμένο μέσα στό κλουβί καί ζητοῦσε ἀπό τή φίλη της νά τό ἐλευθερώσει. Ἐκείνη ὁμως δέν τό ἐλευθέρωνε. Ἐτσι, μιά μέρα πού ἔλειπε ἡ φίλη της, ἡ Μαρία πήρε τό κλουβί, ἀνοίξε τήν πόρτα κι ἄφησε τό πουλάκι νά φύγει.

2) Ὁ Γιάννης μιά μέρα πού ἡ μαμά του ἔλειπε ἀπό τό σπίτι πήρε μερικά γλυκά, τά ἔκρυψε κι ὕστερα τά ἔφαγε.

Ὁ ἐρευνητής διαβάζει ἀργά - ἀργά τό πρῶτο ζεῦγος ἱστοριῶν καί κάνει τίς ἀκόλουθες ἐρωτήσεις:

1) Εἶναι καί τά δύο παιδιά τό ἴδιο ἀνόητα⁸ ἢ εἶναι τό ἕνα παιδί πιό ἀνόητο;

Ἐάν «τό ἕνα εἶναι πιό ἀνόητο»,

2) Γιατί τό ἕνα εἶναι πιό ἀνόητο;

3) Γιατί τό ἄλλο εἶναι λιγότερο ἀνόητο;

4) Πρέπει νά τιμωρηθοῦν καί τά δύο παιδιά τό ἴδιο ἢ μήπως πρέπει τό ἕνα νά τιμωρηθεῖ περισσότερα;

8. Χρησιμοποιήθηκε τό ἐπίθετο «ἀνόητο» γιά ν' ἀποφευχθεῖ ὁ ἔντονος ἀπαξιολογικός χρωματισμός πού περιέχεται στό ἐπίθετο «κακός».

6. Piaget, *The Moral Judgment of the Child* (μεταφρ. Μ. Gabain), 1962, σ. 123-124, καί 131-134.

7. Στὴν ἔρευνα αὐτὴ βοήθησαν οἱ Π. Ἀγγελόπουλος, Ἀ. Λελοῦδα, Π. Μήτσος, Φ. Χάβελε, καί ἄλλοι.

- Έάν «τό ένα πρέπει να τιμωρηθεί περισσότερο»,
 5) Γιατί πρέπει τό ένα να τιμωρηθεί περισσότερο;
 6) Τι έκανε ο Πέτρος; (ή Μαρία στο δεύτερο ζεύγος)
 7) Τι έκανε ή Έλένη; (ο Γιάννης στο δεύτερο ζεύγος).

Στή συνέχεια ο έρευνητής διαβάζει τό δεύτερο ζεύγος ιστοριών και κάνει τίς ίδιες έρωτήσεις.

παρουσίαση δεδομένων

Σ' αυτή τή φάση κρίθηκε σκόπιμο νά πινακογραφηθούν όρισμένα μόνο από τά δεδομένα. Τό μέγεθος του δείγματος (Πίνακας 1) και τό γεγονός ότι όλοι οί έρευνητές δέν έδωσαν στά παιδιά και τό δεύτερο ζεύγος ιστοριών (Πίνακας 2), από τή μιά μεριά περιορίζουν τήν έγκυρότητα των στοιχείων μας και από τήν άλλη, δέν μάς δίνουν πολλές δυνατότητες συσχετίσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Δείγμα κατά ηλικία και φύλο

Ήλικία	Άγόρια	Κορίτσια	Χωρίς στοιχεία	Σύνολο πραγματικός άριθμός	%
4	3	—		3	1,7
5	5	3		8	4,7
6	3	4		7	4,1
7	13	9		22	13,0
8	28	17		45	26,5
9	5	16		21	12,4
10	4	8		12	7,0
11	11	14		25	14,7
12	10	10		20	11,8
Χωρίς στοιχεία	—	—	7	7	4,1
Σύνολο	82	81	7	170	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. «Σωστές» και «Λάθος» απαντήσεις κατά ζεύγος ιστοριών

	Πρώτο ζεύγος ιστοριών		Δεύτερο ζεύγος ιστοριών	
	Πραγματικός άριθμός	%	Πραγματικός άριθμός	%
«Σωστές»	82	48,2	39	23,0
«Λάθος»	66	38,8	25	14,7
Άκυρες ή χωρίς στοιχεία	22	13,0	106	62,3
Σύνολο	170	100,0	170	100,0

Έτσι περιορίζομαστε στή συζήτηση των δεδομένων που αναφέρονται στο πρώτο ζεύγος ιστοριών και δέν προβαίνουμε σέ συσχετίσεις των απαντήσεων ανάλογα μέ τό φύλο ή τήν προέλευση των παιδιών.

Γιά τήν όμαδοποίηση των απαντήσεων στό κάθε ζεύγος ιστοριών ακολουθήθηκε ή πιο κάτω μέθοδος:

Οί απαντήσεις στίς πέντε πρώτες έρωτήσεις του έρωτηματολογίου χωρίστηκαν σέ τρείς βασικές κατηγορίες: «σωστή», «λάθος», «άκυρη ή χωρίς στοιχεία» (Πίνακας 3). Σάν «σωστές» θεωρήθηκαν οί απαντήσεις που διαφοροποιούσαν τή συμπεριφορά του παιδιού τής πρώτης ιστορίας από τή συμπεριφορά του παιδιού τής δεύτερης (δηλαδή στο πρώτο ζεύγος τή συμπεριφορά του Πέτρου από τής Έλένης και στο δεύτερο ζεύγος τής Μαρίας από του Γιάννη) και θεωρούσαν σάν λιγότερο σοβαρή, «άνόητη» ή τιμωρούσαν ελαφρότερα τήν πράξη του δράστη που είχε ευγενικά κίνητρα. Όποιες απαντήσεις δέν ανταποκρίνονταν στο πιο πάνω κριτήριο, δηλαδή όταν δέν κρινόταν έπιεικέστερα τό παιδί που είχε ευγενικά κίνητρα, θεωρήθηκαν «λάθος». Στήν κατηγορία των «άκυρων» καταχωρήθηκαν 15 απαντήσεις που ήσαν έλλιπείς ή έδειχναν σύγχυση. Ανάμεσα στα 170 έρωτηματολόγια βρέθηκαν 7 χωρίς ηλικία και φύλο παιδιού, και ταξινομήθηκαν στήν ομάδα «χωρίς στοιχεία». Τέλος, μέ βάση τά ποσοστά συχνοτήτων των «σωστών» απαντήσεων κατά ηλικία (Πίνακας 3), κατασκευάστηκε τό διάγραμμα που φανερώνει τίς αύξομειώσεις των «σωστών» απαντήσεων.

συζήτηση δεδομένων

Αρχικά θά έπρεπε νά έπισημανθούν οί λόγοι που επιβάλλουν τήν προσεκτική και συγκρατημένη συναγωγή συμπερασμάτων:⁹

1) Ο καταμερισμός του δείγματος σέ 9 διάφορες κατηγορίες ηλικιών που ύπαγορεύει ή διερεύνηση τής υποθέσεως δημιούργησε πολλές άνισότητες. Για παράδειγμα: στήν κρίσιμη ηλικία των 5 και 6 χρόνων έχουμε μόνο 8 και 7 περιπτώσεις αντίστοιχα (περίπου 4% του δείγματος), ενώ στήν ηλικία των 8 χρόνων έχουμε 45 περιπτώσεις (περίπου 1/4 του δείγματος).

2) Ένώ στο σύνολό του τό δείγμα αποτελείται από ίσο αριθμό αγοριών και κοριτσιών (82 και 81 αντίστοιχα), στήν ηλικία των 9 ετών τά κορίτσια είναι τριπλάσια απ' τά αγόρια και στήν ηλικία των 12 ετών τά αγόρια ύπερτερούν κατά πολύ από τά κορίτσια.

3) Υπάρχει τό ένδεχόμενο νά βρίσκονται στο δείγμα ηλικίες όχι απόλυτα άκριβείς αλλά ύπολογισμένες κατά προσέγγιση. Κι αυτό, γιατί ή ηλικία των παιδιών προέκυψε από δική τους δήλωση

9. Πρβλ. και τούς μεθοδολογικούς περιορισμούς που αναφέρει ο Piaget, στο πιο πάνω βιβλίο του, σ. 112-120.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Πραγματικοί αριθμοί και ποσοστά συχνοτήτων «σωστών και λάθους» απαντήσεων, κατά ηλικία
Πρώτο ζεύγος ιστοριών

	4	5	6	7	Ἡλικία		8	9	10	11	12	Χωρίς στοιχεία	Σύνολο
«Σωστές»	—	(7) 87,5%	(1) 14,2%	(9) 40,9%	(25) 55,5%	(10) 47,6%	(7) 58,3%	(14) 56,0%	(9) 45,0%				(82)
«Λάθος»	(3) 100%	(1) 12,5%	(4) 57,2%	(13) 59,1%	(16) 35,6%	(7) 33,3%	(3) 25,0%	(9) 36,0%	(10) 50,0%				(66)
Άκυρες	—	—	(2) 28,6%	—	(4) 8,9%	(4) 19,1%	(2) 16,7%	(2) 8,0%	(1) 5,0%	(7) 100%			(22)
Σύνολο	(3) 100%	(8) 100,0%	(7) 100,0%	(22) 100,0%	(45) 100,0%	(21) 100,0%	(12) 100,0%	(25) 100,0%	(20) 100,0%	(7) 100%			(170)

της οποίας η αξιοπιστία ελέγχθηκε με τη σύγκριση της σχολικής τάξης που είχαν δηλώσει.

Επομένως, παρόλο που το διάγραμμα τείνει—αν αφαιρεθούν φυσικά οι 7 περιπτώσεις των παιδιών των 5 ετών¹⁰—να δείξει ότι όσο αυξάνεται η ηλικία τόσο αυξάνεται και το ποσοστό των «σωστών» απαντήσεων, τα δεδομένα δεν μας επιτρέ-

10. Και μόνο το μικρό μέγεθος του δείγματος θα άρκούσε για να αιτιολογήσει την έντονη απόκλιση που διαγράφεται. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί και το γεγονός ότι όλες οι απαντήσεις της ηλικίας αυτής έχουν συλλεγεί από τον ίδιο έρευνητή και ότι προέρχονται όλες από παιδιά της ίδιας περιοχής (Χαλκίδα).

πουν να πούμε με βεβαιότητα ότι επαληθεύτηκε η αρχική υπόθεση.

Πάντως, διαγράφεται η τάση μετά τα 7 χρόνια τα παιδιά ν' αρχίζουν ν' αξιολογούν τη συμπεριφορά των άλλων λαμβάνοντας υπόψη τους και τα κίνητρα του δράστη, δηλαδή αρχίζουν να κρίνουν σάν ενήλικες. Έτσι, ενώ στην ηλικία των 6 ή 7 χρόνων είναι λιγότερες οι «σωστές» απαντήσεις και περισσότερες οι «λάθος» (14,2% στα 6 και 40,9% στα 7 χρόνια—Πίνακας 3), από την ηλικία των 8 ετών φαίνεται ότι αρχίζουν να είναι περισσότερες οι «σωστές» απαντήσεις. Έδω θα πρέπει παρενθετικά να σημειωθεί ότι στην ηλικία των 5

έτων, όπως και στην ηλικία των 12 αλλά σέ πολύ μικρότερη κλίμακα, παρατηρείται μία άπροσδόκητη απόκλιση (Βλ. Διάγραμμα). Πάντως, περισσότερα παιδιά στην ηλικία των 8 και πάνω αποδοκιμάζουν συμπεριφορές σύμφωνα με τα κριτήρια των ενηλίκων και λιγότερα ακολουθούν τη δική τους ιδιόμορφη αντίληψη για το τί είναι «καλό».

Τά πάρα πάνω διαφωτίζονται με μερικές χαρακτηριστικές απαντήσεις των παιδιών των 6 ή 7 χρόνων, οι οποίες αντικατοπτρίζουν μία ιδιόρρυθμη λογική και ήθικη: Τά παιδιά αυτής της ηλικίας συχνά δίνουν έμφαση στην άξια, στο μέγεθος ή στη φύση του αντικειμένου:

Ένα αγόρι 6 ετών θεωρεί πιο άνοητη τη Μαρία που άφησε τό πουλί νά φύγει «γιατί τά πουλιά δέν παθαίνουν τίποτα στά κλουδιά», κι ισχυρίζεται πώς μόνο ή Μαρία πρέπει νά τιμωρηθεί. Ή άπάντησή του είναι: «Ό Γιάννης πήρε τά γλυκά γιατί του άρεσαν». Τό ίδιο παιδί στό πρώτο ζεύγος ιστοριών δέν βρίσκει κανένα παιδί άνοητο, και μέ συνέπεια άπαντά στις έπόμενες έρωτήσεις λέγοντας πώς «τά παιδιά δέν πρέπει νά τιμωρηθούν, γιατί καλά έκαναν, άφοδ έτσι τους άρεσε».

Ένα κορίτσι 7 ετών λέει: «Πιό άνόητος είναι ό Πέτρος. – Γιατί δέν του ειπε ό φίλος του νά πάρει ψωμί και δέν έπρεπε νά πάρει. – Ή Έλένη είναι λιγότερο άνοητη γιατί πήρε τήν κορδέλλα γιά τό δικό της φόρεμα και τά φορεματάκια πού έχουν κορδέλλες είναι πιό όρατα. Πρέπει νά τιμωρήσουμε και τά δυό παιδιά γιατί δέ ρώτησαν. – Πιό πολύ πρέπει νά «τιμωρήσουμε τόν Πέτρο πού πήρε τό ψωμί. Άς τό έπαιρνε ό φίλος του μόνος του, άν τό ήθελε».

Μά οι άπροσδόκητες αυτές άπαντήσεις, είναι βέβαιο ότι δέν όφείλονται σέ παρανόηση των γεγονότων, γιατί στις έπόμενες άπαντήσεις τό παιδί δείχνει ότι έχει συλλάβει τό θέμα γνωστικά: «Πήρε τό ψωμί ό Πέτρος νά τό δώσει στό φίλο του πού δέν είχε φάει. – Πήρε τήν κορδέλλα γιά νά τη δάλει στό φόρεμά της γιά νά γίνει όρατο.»

Αντίθετα τόσο ή ποσοτική όσο και ή ποιοτική άνάλυση των άπαντήσεων των παιδιών των 8 ετών και πάνω υποδηλώνουν ότι τά περισσότερα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν κοινωνικοποιηθεί κι έχουν αναπτύξει τήν έννοια της «ύποκειμενικής ευθύνης». Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω άπαντήσεις.

Στό πρώτο ζεύγος ιστοριών ένα αγόρι 8 ετών άπαντά: «Και τά δυό παιδιά είναι τό ίδιο άνοητα. Γιατί άν ήθελαν κάτι έπρεπε νά ρωτήσουν και νά τό πάρουν ή νά τό πληρώσουν. – Πρέπει νά τιμω-

ρηθούν γιά νά μήν ξανακάνουν αυτό πού έκαναν. – Πρέπει όμως πιό πολύ νά τιμωρηθεί ή Έλένη, ενώ γιά τόν Πέτρο πρέπει νά σκεφθούμε πώς έκανε κάπως καλό πού τό έδωσε σέ κάποιον πού πεινούσε. Και είναι κακό νά πεινάς και νά μήν έχεις νά φάς.»

Ένα κορίτσι της ίδιας ηλικίας δίνει στό δεύτερο ζεύγος ιστοριών τίς πιό κάτω άπαντήσεις. «Δέν είναι και τά δυό παιδιά τό ίδιο άνοητα. Πιό άνόητος είναι ό Γιάννης. – Γιατί και άν δέν έτρωγε γλυκά δέν θά πάθαινε τίποτα. – Ή Μαρία είναι λιγότερο άνοητη γιατί σκέφτηκε ότι όπως αυτή είναι έλεύθερη και όχι κλεισμένη σ' ένα μόνο μέρος, έτσι και τό πουλί πρέπει νά ζησει έλεύθερα πετώντας στόν άέρα. – Πρέπει νά τιμωρηθούν και τά δυό παιδιά. Γιατί δέν ρώτησαν πού έκαναν αυτά τά πράγματα. – Περισσότερο πρέπει νά τιμωρηθεί ό Γιάννης.»

συμπεράσματα

Θά είναι παρακινδυνευμένο από αυτά και μόνο τά δεδομένα νά καταλήξει κανείς σέ συγκεκριμένες προτάσεις γιά νομοθετικές μεταρρυθμίσεις. Στό στάδιο αυτό, τά συλλεγμένα στοιχεία μπορούν μόνο νά χρησιμεύσουν σάν ένα δείγμα της άξιας πού μπορεί νά έχουν τά εμπειρικά δεδομένα και της χρησιμότητάς τους, προκειμένου νά διαπιστωθεί άν μία διάταξη είναι έναρμονισμένη μέ τη σύγχρονη έλληνική πραγματικότητα.

Ή ολοκληρωμένη έρευνα, ή όποια, όπως φάνηκε από τη δοκιμαστική, πρέπει νά γίνει σέ στρωματοποιημένο δείγμα και νά περιλάβει έλεγχο των ήμερομηνιών και χρονολογιών γεννήσεως, θά αποδείξει δύο βασικές προτάσεις: Πρώτα-πρώτα, ότι ή ηλικία από τήν όποια άρχίζει νά έχει άρμοδιότητα τό δικαστήριο ανηλίκων πάνω στους ανηλίκους άποτελεί συνάρτηση της ηλικίας πού τό παιδί άρχίζει ν' άξιολογεί μία αντικοινωνική συμπεριφορά, όπως ένας ενήλικος. Και δεύτερο, ότι, παρόλο πού τό κάθε παιδί έχει δικό του χρόνο κατά τόν όποιο άρχίζει νά κρίνει όπως οι ενήλικοι, ό χρόνος αυτός γιά τό σημερινό έλληνόπουλο θρίσκει μετά τό 6ο έτος της ηλικίας. Κατά συνέπεια, ή ό νομοθέτης όρισει αντί γιά τό 6ο έτος τό 7ο συμπληρωμένο, ή όριοθέτηση αυτή θά είναι σίγουρα λιγότερο αυθαίρετη και κοντύτερα στη βαθμίδα ήθικο-κοινωνικής εξέλιξεως, όπου βρίσκεται τό σημερινό έλληνόπουλο.